

”DET KAN VÆRE PINLIGT FOR FORÆLDRENE”

En national kortlægning af daginstitutioners
håndtering af børns seksualitet

Forord

Sex & Samfund har med støtte fra Sundhedsstyrelsens pulje for sundhedsfremme og sygdomsforebyggelse 2016 foretaget en kortlægning af håndteringen af børns seksualitet i landets daginstitutioner. Kortlægningen har sit hovedfokus på børns trivsel i forhold til seksualitet i bred forstand og ikke specifikt i relation til seksuelle overgreb.

Som en del af kortlægningen er der foretaget et litteraturstudie af den forskning, som foreligger på området om børns seksualitet. Det er resultaterne herfra, som ligger til grund for den foreliggende landsdækkende kvantitativ spørgeskemaundersøgelse af dagsinstitutioners håndtering af børns seksualitet (2-6 år). Spørgeskemaundersøgelsen indeholder besvarelser fra ledere og pædagoger fra børnehaver og integrerede institutioner af forskellig størrelse fra hele landet.

Rapporten er udarbejdet af Morten Emmerik Wøldike, projektleder og sociolog, Annelise Sandø, projektleder og folkesundhedskandidat, Frederik Rom Taxhjelm, sociologistuderende og praktikant samt Annemette Rasmussen, folkesundhedsvidenskabsstuderende og studentermedhjælper.

Marianne Lomholt

Leder af National afdeling
Sex & Samfund

Marts 2017

Indhold

Forord	2
Læsevejledning	4
1. Kortlægningens hovedresultater og anbefalinger.....	5
Fokus på børns seksualitet i den pædagogiske praksis	5
Retningslinjer omkring håndtering af børns seksualitet i daginstitutioner.....	6
Faglighed og behov i den pædagogiske praksis	6
Den fysiske indretning i daginstitutioner	7
Dialogen med forældre om børns seksualitet.....	7
Samarbejdet med kolleger om børns seksualitet.....	8
2. Om kortlægningen.....	10
Baggrund og formål	10
Litteraturstudie af forskningslitteraturen	10
Kortlægningens hovedspørgsmål og arbejdsspørgsmål.....	11
Målgruppe	12
Metode	12
Dataindsamling.....	14
3. Analyse af kortlægningens resultater.....	17
Den pædagogiske praksis	17
Dialogen med forældre.....	28
Samarbejdet mellem kolleger	34
4. Opsummering af kortlægningens hovedresultater	37
Litteraturliste.....	39

Læsevejledning

Kortlægningen af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet består af tre hoveddele. I den første del præsenteres kortlægningens hovedresultater og tilhørende anbefalinger. I anden del præsenteres kortlægningens baggrund og formål, hovedspørgsmål og undersøgelsesmetode. Herefter følger tredje del, der består af tre detaljerede afsnit med analyse og resultater fra kortlægningen opdelt efter hhv. 1) den pædagogiske praksis, 2) dialogen med forældre og 3) samarbejdet med kolleger. Afslutningsvist følger en samlet opsummering af kortlægningen samt en litteraturliste.

1. Kortlægningens hovedresultater og anbefalinger

Sex & Samfund præsenterer her resultaterne af en kortlægning af dagsinstitutioners håndtering af børns seksualitet (på børnehaveområdet 3-6 år). Der er i kortlægningen indledningsvist foretaget et litteraturstudie af forskningen på området, og på den baggrund er der gennemført en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse blandt ledere og pædagoger i daginstitutioner. Spørgeskemaundersøgelsen indeholder 337 besvarelser fra både ledere og pædagoger i et nationalt udsnit af kommunale daginstitutioner fordelt på landets regioner.

I det følgende gives en sammenfatning af hovedresultaterne efterfulgt af Sex & Samfunds anbefalinger til videre indsatser og aktiviteter på området. Disse kan kvalificere og understøtte en positiv, rettighedsbaseret og normkritisk tilgang og praksis i daginstitutionerne omkring børns seksuelle udvikling.

Fokus på børns seksualitet i den pædagogiske praksis

- De fleste ledere og pædagoger (63,2 %) angiver, at de ikke arbejder målrettet med indsatser i deres institutioner, der kan fremme børns trivsel i forhold til seksualitet, og der indgår ifølge de fleste ledere og pædagoger (76,4 %) heller ikke målsætninger om børns seksualitet i de pædagogiske læreplaner i daginstitutioner. Fokus på området ser dog ud til at blive løftet i en del daginstitutioner gennem den daglige pædagogiske praksis, idet omkring halvdelen af ledere og pædagoger (46,6 %) angiver at inddrage seksualitet i det daglige pædagogiske arbejde med børnene.
- Kortlægningen peger på, at målrettede indsatser, der relaterer sig til børns seksualitet, kan være fremmende for, at der i daginstitutionernes daglige pædagogiske praksis er fokus på børns trivsel i relation til seksualitet, og de pædagogiske læreplaner udgør en oplagt ramme for at få institutioner til at arbejde mere målrettet med at fremme af børns trivsel i relation til krop og seksualitet.
- Kortlægningen – og især forundersøgelsen, pilotinterviews og i de kvalitative åbne besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen – har vist, at der eksisterer en udbredt usikkerhed om, hvad emnet børns seksualitet mere konkret dækker over. Mange ledere og pædagoger mener dog, at de har fokus på seksualitet, når de taler med børnene om følelser (96,9 %), kroppe og kroppens forskelligheder (95,9 %), grænsesætning (91,8 %), eller når de forholder sig til børns seksuelle lege, og dette gøres hovedsageligt gennem børnebøger (93,9 %), samtaler med børnene (98,0 %) eller projekter eller forløb med børnene (72,4 %).

Anbefalinger

- *Børns seksualitet bør være et målrettet tema, som både ledere og pædagogisk personale har fokus på i det pædagogiske arbejde, og børns seksualitet bør være et beskrevet tema i daginstitutioners pædagogiske læreplaner med både læringsmål og indhold.*
- *Børns seksualitet bør skrives ind som et centralt fastsat tema i Børne- og Socialministeriets regler om pædagogiske læreplaner for dagtilbud til aldersgruppen fra tre år til skolestart.*

- *Daginstitutioner bør arbejde med en positiv, rettighedsbaseret og mangfoldig pædagogisk praksis i forhold til at sikre børns trivsel i relation til seksualitet. Denne praksis bør indeholde emner som følelser og relationer, kroppen og kroppes forskellighed, nysgerrighed ved kroppen (herunder onani), grænser og grænsesætning, køn og mangfoldighed (herunder om kønsroller, familieformer) samt reproduktion (om de forskellige måder man kan få børn på). Disse emner fremhæves som relevante af den sexologiske forskning, og der bygges videre på dette emnefelt i indskolingens obligatoriske sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab.*

Retningslinjer omkring håndtering af børns seksualitet i daginstitutioner

- Kortlægningen bekræfter som tidligere forskning har vist, at mange daginstitutioner har indført forskellige retningslinjer med henblik på at forebygge seksuelle overgreb på børn og undgå mistanker mod det pædagogiske personale. 52,2 % af ledere og pædagoger angiver, at der er indført retningslinjer på området i deres institutioner i form af bl.a. forbud mod lukkede døre, særlige regler for mandlige pædagoger og forbud mod at opholde sig i enerum med børn. 41,7 % af ledere og pædagoger angiver, at der er indført retningslinjer for børns seksuelle adfærd og leg i form af bl.a. forbud mod nøgenhed, forbud mod doktor- og numselege, at børn skal gå afsides i forbindelse med seksuel adfærd og leg og forbud mod, at børn kysser hinanden på munden.
- Retningslinjerne for både personale og børns adfærd og leg er i udbredt grad formuleret negativt og problematiserende, idet de skitserer regler, forbud og begrænsninger, der har fokus på forebyggelse af seksuelle overgreb og imødegå mistanker om pædofili hos især mandligt pædagogisk personale.

Anbefalinger

- *Kommuner og daginstitutioner bør sikre, at retningslinjer formuleres positivt og mangfoldigt, der både giver det pædagogiske personale gode muligheder for at arbejde åbent og anerkendende med børns seksualitet, seksuelle sundhed og adfærd og redskaber og kompetencer til at forebygge og opspore seksuelle overgreb på børn.*
- *Retningslinjer der begrænser pædagogers arbejde og samvær med børn kan virke hæmmende for det pædagogiske personales mulighed for at skabe et positivt blik på børns trivsel i forhold til krop og seksualitet. Der bør i den pædagogiske praksis være fokus på både at forebygge og opspore seksuelle overgreb og nedbryde tabu og frygtkultur omkring børns seksualitet i daginstitutioner, hos pædagogisk personale og forældre.*

Faglighed og behov i den pædagogiske praksis

- En stor del af ledere og pædagoger (84,7 %) føler sig i fagligt klædt på til at håndtere konkrete situationer med børnene, der vedrører seksualitet. En mindre andel af ledere og pædagoger (15 %) oplever dog, at de mangler faglighed til at håndtere konkrete situationer med børnene vedrørende seksualitet, og det er i højere grad pædagoger (20,3 %), der står i det daglige arbejder med børnene, som vurderer, at de mangler faglighed.

- Kortlægningen viser, at der er et stort behov for materialer og redskaber til arbejdet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet. Størstedelen af personalet og særligt pædagoger (73,7 %) oplever et behov for materialer eller redskaber, og der efterlyses især pædagogiske materialer (73 %), bøger (36,5 %) og spil (35,8 %) til det pædagogiske arbejde. Der efterspørges endvidere i de åbne svarkategorier især mere vidensbaserede materialer og eksterne faglige input om bl.a. børns sanselighed, nydelse, krop og seksualitet.

Anbefalinger

- *Der er behov for mere og ny forskning inden for feltet børns seksualitet og seksuelle udvikling, og der bør udvikles flere forskningsbaserede materialer og litteratur om børns seksualitet, som er målrettet det pædagogiske personale i daginstitutioner og studerende på pædagoguddannelser.*
- *Der bør udvikles materialer og indsatser, der indeholder konkrete pædagogiske redskaber og værktøjer, der kan inspirere og understøtte pædagogisk personale i at arbejde med børns trivsel i relation til krop og seksualitet ud fra en positiv og normkritisk tilgang.*

Den fysiske indretning i daginstitutioner

- Daginstitutionernes fysiske indretning har betydning for arbejdet med at fremme børns kropslige udfoldelsesmuligheder og seksuelle udvikling. 73,8 % af de adspurgte vurderer, at den fysiske indretning har en afgørende betydning for arbejdet, og de fysiske rammer er også tænkt ind i de institutioner, hvor man arbejder mere målrettet med børns seksualitet. Fagpersoner peger især på, at de fysiske indretning i institutionerne kan forbedres ved at indrette både læringsrum og rum til børns privatliv.

Anbefalinger

- *Den fysiske indretning i institutioner bør tænkes mere aktivt ind i arbejdet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet ved fx at indrette forskellige rum, der både er læringsrum med billeder og fysiske og motoriske udfoldelsesmuligheder og private og voksenfrie rum, hvor børn kan have privatliv både indenfor og udenfor.*

Dialogen med forældre om børns seksualitet

- En stor del af både ledere og pædagoger taler sjældent eller aldrig (62,7 %) med forældre om seksuelle emner i relation til deres børn, og dialogen sker oftest, når der opstår konkrete situationer eller bekymringer (91,8 %) vedrørende børns eller personalets adfærd. Kortlægningen peger desuden på, at et målrettet arbejde med at fremme børns trivsel i relation til seksualitet også styrker dialogen med forældre i det daglige om børn seksualitet.
- Mange ledere og pædagoger oplever (63,4 %), at der kan opstå udfordringer i dialogen med forældre om børns seksualitet, fordi der, ifølge fagpersonerne, mangler viden om børns seksualitet hos forældre (75,9 %), mangler et fælles sprog om børns seksualitet (46,8 %) eller fordi man er bange for at overskride forældres grænser (37,9 %). Ledere og pædagoger peger endvidere på, at det kan være særligt svært at tage en dialog med forældre til minoritetsetniske børn.

- Kortlægningen viser, at mens mange ledere og pædagoger (78,5 %) føler sig fagligt klædt på til at tale med forældre om børns seksualitet, så angiver en af del af dem (21,1 %), at de i mindre grad eller slet ikke føler sig fagligt klædt på til dialogen med forældre. Og oplevelsen af manglende faglighed til at tale med forældre ses især blandt pædagoger, som har den daglige kontakt med børn og forældre (29,8 %).
- Der er et behov for materialer og redskaber, der kan støtte dialogen med forældre om børns seksualitet. 75 % af ledere og pædagoger efterspørger i høj grad eller i nogen grad materialer og redskaber. Der efterlyses især informationsmaterialer/foldere målrettet forældre (88,8 %), materialer, der giver konkrete redskaber til dialogen med forældre (58,6 %) og temadage for forældre (21,6 %). Materialerne skal ligeledes udformes med konkrete eksempler og tilpasses til minoritetsetniske forældre ved at blive oversat til flere sprog.

Anbefalinger:

- *Der skal udvikles generelle informationsmaterialer om børns seksualitet til forældre, der har børn i førskolealderen (3-6 år).*
- *Der bør udvikles pædagogiske indsatser og redskaber, der kan understøtte og inspirere daginstitutioner til at varetage en åben og positiv dialog med forældre både i det daglige samtale i institutionen, i tilfælde af konkrete situationer i institutionen og ved forældremøder.*

Samarbejdet med kolleger om børns seksualitet

- Langt hovedparten af ledere og pædagoger (90,5 %) angiver, at de i høj grad eller i nogen grad er tilfredse med samarbejdet med deres kolleger om den pædagogiske praksis i relation til børn seksualitet. De fleste ledere og pædagoger (72,8 %) oplever generelt heller ikke udfordringer i samarbejdet med deres kolleger om den pædagogiske praksis i forhold til børns seksualitet. Væsentligt flere ledere, som har et personalemæssigt ansvar, oplever dog, at der i høj eller i nogen grad kan opstå udfordringer i det kollegiale samarbejde om børns seksualitet (29,7 %).
- Kortlægningen viser, at ledere og pædagoger vurderer, at de udfordringer, der opstår i samarbejdet mellem kolleger i relation til børns seksualitet, især skyldes, at der mangler et sprog for børns seksualitet (50,2 %), mangler viden om børns seksualitet (48,8 %), manglende fokus på emnet fra kommune/forvaltnings side (28,8 %) eller på grund af, at der er bekymring om overgreb (23,9 %). Yderligere nævnes der i de åbne svarkategorier udfordringer, der går på, at man er bange for en overreaktion, at man er konfliktsky, at emnet er tabubelagt eller at man har forskellige grænser, holdning og erfaringer blandt personalet, når det handler om børns seksualitet.
- Mange ledere og pædagoger (59,2 %) ser et behov for materialer og redskaber til samarbejdet med kolleger om børns seksualitet, og der efterspørger især informationsmateriale og generel viden om børns seksualitet (66,8 %), konkrete redskaber til dialoger mellem kolleger om børns seksualitet (58,9 %), en tydeliggørelse af børns seksualitet i den pædagogiske læreplan og vejledninger (40,8 %) og mere fokus på området på et kommunalt plan (30,6 %). Der peges også på et behov for tema- og kursusdage og debat i institutionen.

Anbefalinger

- *Kommunerne bør understøtte de kommunale daginstitutioner i at arbejde med fremme af børns trivsel i relation til krop og seksualitet ved at skabe rammer for og inspirere til, at området tages op på faglige temamøder, skrives ind i pædagogiske læreplaner, i daginstitutioners trivsels- og sundhedspolitikker, formidles til nye ansatte, samt indgår i forældreindsatser.*
- *Der bør udvikles dialogiske redskaber, der kan understøtte og inspirere daginstitutioners ledere og pædagogiske personale til at udvikle en åben og positiv tilgang til at tale om og håndtere børns seksualitet i daginstitutioner.*
- *Viden om børns seksualitet i førskolealderen (3-6 år) bør i højere grad være en del af den pædagogiske efteruddannelse og være i fokus på pædagoguddannelsen både i fagmodulet "Køn, seksualitet og mangfoldighed" og i andre relevante fag og forløb på uddannelsen.*

2. Om kortlægningen

Baggrund og formål

Der er fra forskellige sider blevet peget på behovet for at få foretaget en nærmere undersøgelse af den viden og praksis, der er i daginstitutionerne i forhold til børns trivsel i relation til seksualitet. Der er blandt andet i en række nyere, danske forskningsundersøgelser peget på, at der er udfordringer på området (fx Leander, Munk og Larsen 2013,2012). En række enkeltsager om bl.a. pædofilianklager og anden omtale fra medierne i de seneste år tyder også på, at der er et behov for at undersøge feltet nærmere samt at iværksætte indsatser på daginstitutionsniveau.¹

Sex & Samfund har ligeledes oplevet en efterspørgsel på mere fokus på børns trivsel i forhold til krop og seksualitet fra kommunale fagpersoner. Der er i den sammenhæng også udtrykt behov for redskaber og indsatser til det pædagogiske arbejde i daginstitutioner ud fra samme tilgang og principper, som organisationen har udviklet undervisningsmaterialer til grundskolens obligatoriske sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab samt til ungdomsuddannelser.

Sex & Samfunds arbejde på dette område tager afsæt i de anbefalinger Sundhedsstyrelsens skitserer i forebyggelsespakken om seksuel sundhed. I forebyggelsespakken indgår anbefalinger om, at kommunerne skal sikre, at 1) personalegruppen i daginstitutionerne tager stilling til, hvordan man arbejder med og støtter børns seksualitet og seksuelle udvikling, at der 2) løbende er dialog i personalegruppen og med forældre om emnet samt 3) at Kommunen beskriver området i relevante rammer og dokumenter (Sundhedsstyrelsen 2012).

Formålet med denne kortlægning er således at undersøge, hvordan børns seksualitet (3-6 årige) håndteres i daginstitutionerne på landsplan med henblik på at kvalificere en positiv, rettighedsbaseret og normkritisk pædagogisk tilgang og praksis omkring børns seksuelle udvikling i daginstitutioner.

Kortlægningen består dels af et litteraturstudie af forskningen inden for børns seksualitet, og dels af en landsdækkende, kvantitativ spørgeskemaundersøgelse blandt ledere og pædagoger i daginstitutioner på børnehaveområdet 3-6 år.

Litteraturstudie af forskningslitteraturen

Forud for den kvantitative spørgeskemaundersøgelse er der foretaget et litteraturstudie af forskningen på området om børns seksualitet. Formålet med litteraturstudiet har været at få et overblik over den eksisterende forskning samt at indsamle input til indhold, temaer og spørgsmål i spørgeskemaundersøgelsen.

Da kortlægningen har sit hovedfokus på børns seksualitet i bred forstand og ikke specifikt i relation til seksuelle overgreb, er der i litteraturreviewet inddraget studier, der tager udgangspunkt i en børnepopulation, der ikke har været seksuelt misbrugt. Dette har gjort det muligt at undersøge, hvad der i forskningen refereres til som "naturlig" eller "normal" seksualitet hos børn. Litteraturen er geografisk indhentet fra Skandinavien,

¹ Se eksempelvis: Larsen, BUPL.dk, 2013 http://www.bupl.dk/loen_og_vilkaar/arbejdsmiljoe/psykisk_arbejdsmiljoe/paedofilifrygt/paedofilifrygt_nej_til_noegenhed_og_numselege?opendocument

Astrup og Rabøl, Politiken 24.april 2016 <http://politiken.dk/indland/ECE3173958/daginstitutioner-har-faaet-regler-om-beroering/>

Tran, Garvold og Liberg, Pædagogisk Ekstrakt nr.8, 2015

Nissen, DR.dk, 5.november 2014 <http://www.dr.dk/nyheder/indland/rene-blev-frifundet-paedofili-anklager-det-vil-foelge-mig-til-graven>

Europa og USA og er udgivet mellem 2000-2011. Foruden empiriske studier er der også inddraget forskning, henholdsvis dansk og norsk, med et mere teoretisk funderet perspektiv på børns seksualitet.

Litteraturstudiet viser, at den eksisterende forskning om børn og seksualitet primært anlægger et problematiserende fokus på børns seksualitet centreret om seksuelle overgreb, misbrugte børn og deres seksuelle adfærd, afvigende seksuel adfærd hos børn og incest. Litteratursøgningen vidner desuden om, at forskning på området om børns seksualitet, seksuelle udvikling og adfærd er svært begrænset – i særdeleshed i dansk og skandinavisk kontekst. Der er således behov for mere viden og indsatser i forhold til dels det professionelle niveau (pædagogikken, den pædagogiske praksis, synet på børns kroppe og seksualitet etc.), men også i forhold til uddannelse, efteruddannelse, undervisningsmaterialer m.m. Der er endvidere behov for mere viden og indsatser i forhold til forældres forhold til børns seksualitet, dialogen mellem institution og forældre, bekymring og frygt etc. Disse områder og temaer er indarbejdet i spørgeskemaet til den kvantitative del af undersøgelsen.

Kortlægningens hovedspørgsmål og arbejdsspørgsmål

På baggrund af litteraturstudiet er der udarbejdet følgende hovedspørgsmål og arbejdsspørgsmål. Hovedspørgsmålene er formuleret således:

1. Hvordan håndteres børns seksualitet og kropslighed i den daglige pædagogiske praksis i danske børnehaver?
2. Hvordan håndteres børns trivsel og udvikling i relation til krop og seksualitet i danske børnehaver?

De tre arbejdsspørgsmål i kortlægningen er:

Den pædagogiske praksis i forhold til børnene i institutionen

Hvilke tendenser gør sig gældende i det pædagogiske arbejde med at støtte og fremme børns trivsel i forhold til kropslighed og seksualitet i daginstitutionerne? Herunder

- Hvad er praksis i dag?
- Hvilke dilemmaer oplever personalet i forhold til praksis?
- Mangler der faglighed/viden og redskaber, – hvilke?
- Hvordan er de fysiske rammer i institutionen?

Det pædagogiske personales dialog med forældre

Hvilke tendenser gør sig gældende i forhold til det pædagogiske personales dialog med forældre og forældregrupper om børnenes kropslige og seksuelle udfoldelser og udvikling? Herunder

- Hvor ofte taler fagpersonalet med forældre om børnenes kropslighed og seksualitet?
- Hvilke udfordringer og dilemmaer oplever personalet i forhold til at tale med forældre om krop og seksualitet?
- Mangler der faglighed/viden og redskaber – hvilke?

Det pædagogiske personales dialog og samarbejde med kolleger om børns kropslighed og seksualitet

Hvilke tendenser gør sig gældende i forhold til fagligheden blandt det pædagogiske personale i forhold til at håndtere situationer om krop og seksualitet? Herunder

- Hvilke udfordringer eller barrierer oplever det pædagogiske personale i relation til krop og seksualitet?
- Mangler der faglighed/viden og redskaber – hvilke?

Målgruppe

I kortlægningen er der fokus på at inddrage viden fra både pædagogisk praksis- og ledelsesniveau. Der ønskes således fokus på både pædagogerne, der har den daglige praksis med børn og forældre og lederen/souschefen fra institutionerne. Sidstnævnte målgruppe har, ud over den daglige praksis med børn og forældre, også rollen som facilitator og ansvarlig for at skabe en ramme for det pædagogiske arbejde, herunder rammerne for at fremme og understøtte børns trivsel i relation til krop og seksualitet.

Metode

I kortlægningen har der været fokus på at repræsentere et bredt udsnit af kommunernes daginstitutioner i alle landets fem regioner. Kommunerne er derfor systematisk blevet udvalgt og inviteret til at deltage i kortlægningen (se figur 1).

Vi udpegede seks kommuner fra hver region på baggrund af kommunens institutionsantal (i alt 30 kommuner). For hver region blev der udvalgt henholdsvis tre kommuner med det højeste antal daginstitutioner og tre kommuner med laveste antal daginstitutioner. Dette ud fra en forventning om dermed at kunne medtage geografiske yderkommuner og større kommuner i regionen, men også ud fra en interesse i at afdække forskellige kommunale praksisser på området omkring børns seksualitet. Vi havde en formodning om, at forskelle i praksis vil komme til udtryk ud fra kommunernes størrelse, idet man kan have en forventning om, at større kommuner har udviklet retningslinjer, politikker eller handleplaner på området, mens disse ikke nødvendigvis er til stede i samme omfang i mindre kommuner.

I de udvalgte kommuner modtog en kommunalmedarbejder inden for daginstitutionsområdet en henvendelse omkring kortlægningen for på den måde at kunne fungere som gate-keeper i formidlingen af kontakt til kommunens daginstitutioner. Det er gjort ud fra en forståelse af at den kommunale medarbejder ville have en større viden om institutionerne og på måde vil kunne sikre en kvalificeret adgang til institutionerne, men det er også gjort ud fra et tidsmæssigt og logistisk hensyn og ud fra en formodning om, at det ville have en positiv indvirkning på deltagelsen, at henvendelsen til daginstitutioner går igennem kommunen. Denne systematiske udvælgelse blev suppleret med Sex & Samfunds samarbejdskommuner og med kommuner, som selv havde henvendt sig.

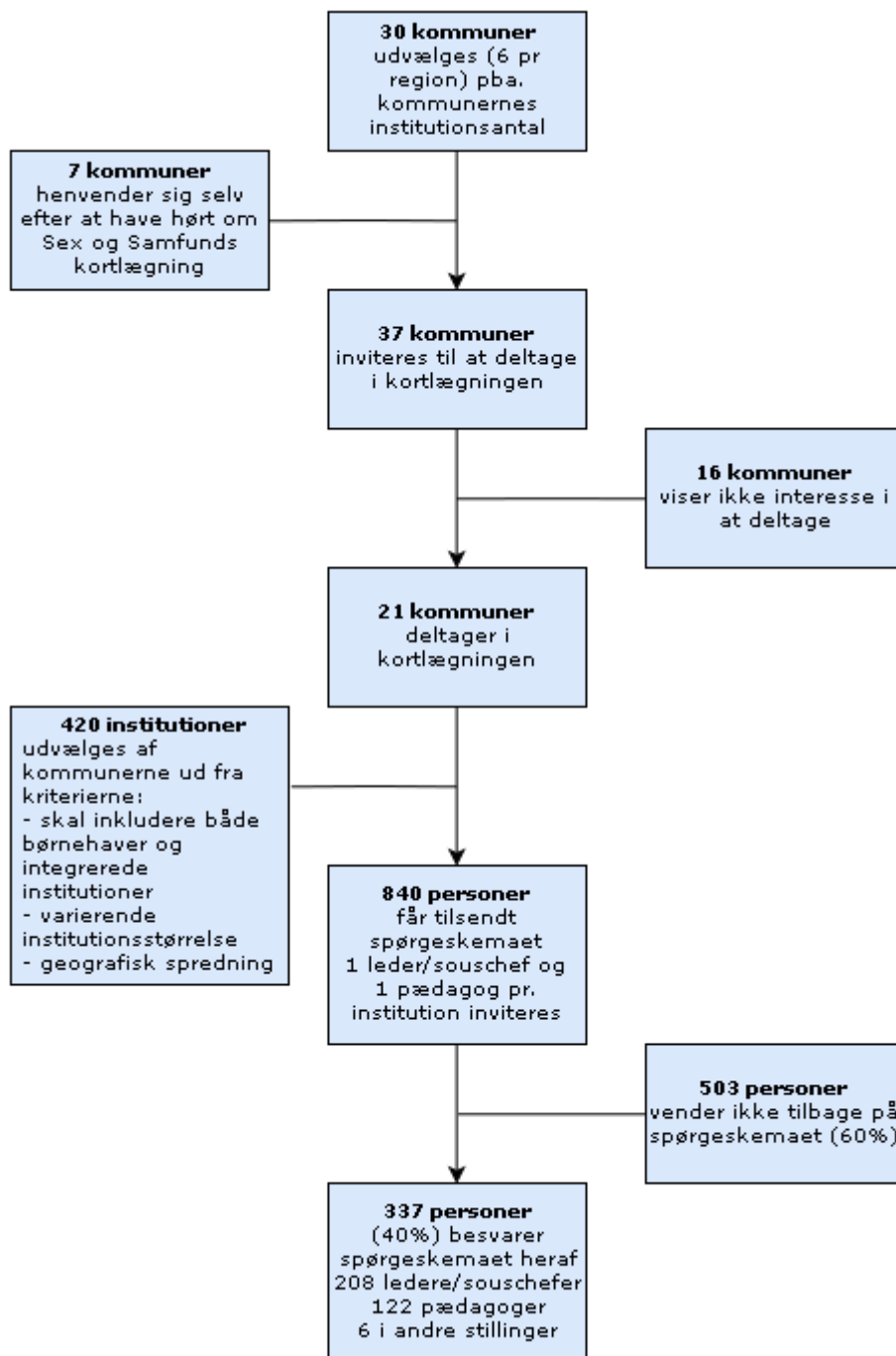
Medarbejderne blev opfordret til at formidle kontakt til 20 daginstitutioner fra kommunen ud fra følgende kriterier: 1) at der er tale om kommunale børnehaver eller integrerede institutioner med børnehavefunktion, 2) at de afspejler kommunens større og mindre institutioner, og 3) at der er en geografisk spredning af daginstitutionerne inden for kommunen.

Ud fra en afvejning af den forventede svarprocent og hensynet til, at der ikke nødvendigvis ville komme en besvarelse fra både en pædagog og leder/souschef fra hver institution, blev det vurderet, at 20 institutioner per kommune ville give en tilfredsstillende deltagelse. Udgangspunktet var således, at 120 institutioner per region ville blive inviteret til at deltage i kortlægningen.

Der var 21 kommuner som vendte positivt tilbage vores henvendelse, og medarbejderne fra disse kommuner var behjælpelige med at formidle kontakt til omkring 20 institutioner per kommune. Vores endelige stikprøve kom således til at bestå af 420 institutioner. Det var hensigten, at der for hver institution skulle deltage henholdsvis én pædagog og én leder/souschef.

Ud fra et afgrænsningshensyn er der i kortlægningen primært fokus på at afdække daginstitutioner for børn mellem 3-6 år. Der indgår således børnehaver og aldersintegrerede institutioner (vuggestue og børnehave),

men vi vil primært henvende os til børnehaveafdelingen 3-6 år i kortlægningen. Selvstændige vuggestuer og dagplejer er fravalgt. Det er således hovedsageligt kommunale daginstitutioner, der indgår i kortlægningen.

Figur 1: oversigt over udvælgelsen af deltagere

Dataindsamling

Dataindsamlingen foregik fra maj 2016 til udgangen af juni 2016. Indsamlingen af data foregik elektronisk via et internetbaseret spørgeskema. Invitationen til daginstitutionerne var henvendt til daginstitutionslederen og indeholdt en beskrivelse af kortlægningens formål, information institutionens deltagelse samt linket til spørgeskemaet for hhv. én leder og én pædagog. Det var således op til lederen af institutionen at viderefordre invitationen til en udvalgt pædagog.

I løbet af dataindsamlingsperioden benyttede vi forskellige rykkerprocedurer: i første omgang blev invitationen gendelt til daginstitutionerne. i anden omgang tog vi kontakt til de kommuner, hvor institutionerne ikke havde deltaget/hvor deltagelsen var meget lav for at få kommunerne til at minde daginstitutionerne om at deltage i kortlægningen. I løbet af dataindsamlingen viste der sig en tendens til, at der var en større andel af ledere/souschefer der havde besvaret spørgeskemaet sammenlignet med andelen af pædagoger. Derfor blev der sendt endnu en invitation til daginstitutionerne med opfordringen om at få pædagogerne til at besvare spørgeskemaet.

Deltagelse

I kortlægningen opnåede vi en samlet besvarelse på i alt 337, hvilket danner grundlaget for kortlægningens resultater. Som det ses i tabel 1, har institutioner fra alle 21 kommuner deltaget, dog varierer deltagelsen fra kommune til kommune, og det ses, at for nogle af kommunerne er det kun få institutioner, som har deltaget. Daginstitutionerne repræsenterer dog alle fem regioner, og deltagelsen i kortlægningen er tilnærmelsesvist ligeligt fordelt mellem regionerne. Der er en overrepræsentation af kvinder (93,8 %) sammenlignet med andelen af mænd i kortlægningen, hvilket også er en overrepræsentation i forhold til den generelle fordeling af kønnene inden for det brede daginstitutionsområde. Her var andelen af kvinder i samme periode 80,2 % ("Ligestillingsstatistikken", Kommunerne og Regionernes Løndatakontor, maj 2016). Det kan skyldes typen af daginstitutioner, vi inkluderer i denne kortlægning, da data fra Ligestillingsstatikken inkluderer alle typer af daginstitutioner. Der er desuden en overvægt af ledere/souschefer blandt respondenterne (61 %).

Det er primært kommunale aldersintegrerede institutioner (56,7 %) og kommunale børnehaver (32,6 %), som er repræsenteret i kortlægningen. Kortlægningen repræsenterer både små, mellem og store institutioner i forhold til antallet af børn. Der differentieres i denne henseende ikke mellem børnehaver eller integrerede institutioner, da der ikke foreligger evidens for, at institutionstypen skulle have en afgørende betydning for området.

Spørgeskemaet

Udviklingen af spørgeskemaet tog udgangspunkt i det forudgående litteraturstudie, og på baggrund stod det klart, at der var behov for at belyse, hvordan børns seksualitet håndteres i daginstitutioner ud fra forskellige indgangsvinkler. Spørgeskemaet blev derfor opbygget omkring tre overordnede temaer: 1) den pædagogiske praksis, 2) dialogen med forældre, og 3) samarbejdet blandt kollegaer i relation til børns seksualitet. Spørgeskemaet indeholder således 38 spørgsmål inddelt under de tre temaer, som samlet set giver en bredtfordelt indsigt i, hvordan børns seksualitet håndteres i daginstitutioner i dag.

Sex & Samfund har desuden været i dialog med forskellige relevante aktører inden for felter, herunder BUPL, Københavns Kommunes Daginstitutionsgruppe og Socialstyrelsen og har sparret med ressourcepersoner i forbindelse med udviklingen af spørgeskemaundersøgelsen.

For at sikre at spørgsmålene i spørgeskemaet var tilpasset målgruppen blev der foretaget en mindre pilottest, som bestod i at en pædagog, en leder og en projektmedarbejder fra Københavns Kommune besvarede spørgeskemaet. Disse respondenter blev i forbindelse med besvarelsen spurgt ind til tidsforbruget samt bedt om at notere eventuelle kommentarer eller forståelsesspørgsmål ned til både spørgsmål og svarkategorier. Der blev på baggrund af pilottesten foretaget enkelte justeringer og tilpasninger.

Repræsentativitet

Grundet kortlægningens størrelse er det ikke muligt at sikre en reel repræsentativitet af samtlige daginstitutioners praksis på området. For at sikre repræsentativitet og mindske statistisk usikkerhed, skulle der have foreligget flere besvarelser og mere information om institutionerne. Repræsentativitet er dog søgt gennem systematisk udvælgelse og ved at arbejde for en høj svarprocent. Den systematiske udvælgelse har bidraget til, at kortlægningen repræsenterer landets fem regioner med en nogenlunde ligelig fordeling regionerne imellem.

Der er dog et forbehold i forhold til udvælgelsen, da den kommunale medarbejder formegentlig har formidlet kontakt til institutioner med en vis homogenitet i og med, at medarbejdernes formegentlig ikke har formidlet kontakt til institutioner, hvor der har været sager om seksuelle tvivlsspørgsmål. Idet kortlægningen bygger på besvarelser fra et væsentligt antal kommuner, synes dette forbehold dog ikke at udligne de mange fordele ved en søgestrategi opbygget omkring en gate-keeper-tilgang. Ved at have en gennemsigtighed i rækkevidden af kortlægningen og de valg, som kortlægningen er resultatet af, sikres der desuden en høj validitet af kortlægningens resultater.

TABEL 1: Beskrivelse af respondenterne (n=337)

Variabel	Antal	
	N	%
Køn		
Mand	20	5,9
Kvinde	316	93,8
Transkønnet	0	0,0
Andet	1	0,3
Ved ikke	0	0,0
Stilling		
Leder/souschef	208	61,7
Pædagog	122	36,2
Andet	7	2,1
Institutionstype		
Kommunal aldersintegreret institution	191	56,7
Selvejende aldersintegreret institution	18	5,3
Privat aldersintegreret institution	0	0,0
Kommunal børnehave	110	32,6
Selvejende børnehave	6	1,8
Privat børnehave	0	0,0
Andet	12	3,6
Størrelse på institution		
< 50 børn	106	31,5
50-100 børn	166	49,3
> 100 børn	65	19,3
Fordelingen af institutioner i kommunerne		
Fredericia	10	3,0
Frederiksberg	3	0,9
Frederikshavn	10	3,0
Frederikssund	29	8,6
Greve	11	3,3
Helsingør	12	3,6
Hjørring	31	9,2
Holbæk	26	7,7
Holstebro	9	2,7
Jammerbugt	36	10,7
Kalundborg	14	4,2
Kolding	16	4,7
København	25	7,4
Silkeborg	30	8,9
Skive	14	4,2
Sønderborg	14	4,2
Thisted	3	0,9
Varde	8	2,4
Viborg	6	1,8
Vordingborg	3	0,9
Aalborg	27	8,0
Fordelingen af institutioner efter region		
Hovedstaden	69	20,5
Sjælland	54	16,0
Syddanmark	48	14,2
Midtjylland	59	17,5
Nordjylland	107	31,8

3. Analyse af kortlægningens resultater

Den pædagogiske praksis

For at klarlægge hvilke tendenser omkring børns seksualitet, der gør sig gældende i de danske daginstitutioner, er det relevant at se nærmere på den pædagogiske praksis på området. Stevnhøj og Gundelach (2011) angiver, at mange børnehavedere er bekymrede for, at der vil ske overgreb, krænkelser eller grænseoverskridelser imellem børnene. Der er desuden bekymring for anklager mod personale om pædofili, og en rapport af Leander, Munk og Larsen (2013) viser, at der i mange institutioner er indført personaleretningslinjer på området såvel som retningslinjer for børnenes adfærd.

I dette kapitel beskrives den pædagogiske praksis i forhold til børns seksualitet, herunder bl.a. hvilke udfordringer personalet oplever, om de føler sig fagligt klædt på, hvilke retningslinjer institutionen har mv.

Målrettet arbejde og fokus på børns seksualitet

Der er i undersøgelsen både spurgt ind til det målrettede arbejde i institutionen, hvor børns seksualitet for eksempel er beskrevet i den pædagogiske læreplan, og der er spurgt ind til et mere hverdagsorienteret fokus. Sidstnævnte for at belyse fagpersonernes vurderinger af det faktiske arbejde på forskellige niveauer.

Undersøgelsen tegner et billede af, at der i de fleste daginstitutioner (63,2 %) ikke arbejdes målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet (se tabel 2).

Området indgår og varetages i højere grad i det pædagogiske arbejde i hverdagen – i det omfang det er tænkt ind i daginstitutionens praksis. Adspurgt om det daglige fokus, vurderer 52,2 % af både ledere og pædagoger, at der i mindre grad eller slet ikke er fokus på børns trivsel i forhold til seksualitet i det daglige arbejde, mens 46,6 % angiver, at der i nogen grad og i høj grad er fokus på fremme af børns seksualitet i det daglige arbejde (se tabel 3).

TABEL 2: Målrettet arbejde med børns seksualitet i daginstitutionen

	Leder (n=200)	Pædagog (n=119)	Andet (n=7)	Total (n=326)
Ja	32,5 %	27,7 %	28,6 %	30,7 %
Nej	61,5 %	65,5 %	71,4 %	63,2 %
Ved ikke	6,0 %	6,7 %	0,0 %	6,1 %

p-værdi = 0,86 (ingen statistisk signifikant forskel)

TABEL 3: Fokus på børns seksualitet i daginstitutionen

	Leder (n=200)	Pædagog (n=119)	Andet (n=7)	Total (n=326)
I høj grad	5,5 %	5,0 %	14,3 %	5,5 %
I nogen grad	41,0 %	40,3 %	57,1 %	41,1 %
I mindre grad	49,5 %	47,1 %	28,6 %	48,2 %
Slet ikke	3,0 %	5,9 %	0,0 %	4,0 %
Ved ikke	1,0 %	1,7 %	0,0 %	1,2 %

p-værdi = 0,82 (ingen statistisk signifikant forskel)

I tabel 4 ses, at ledere og pædagoger, der angiver, at institutionen arbejder målrettet for at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet, også er mere tilbøjelige til at vurdere, at der er i høj grad eller nogen grad er fokus på børns trivsel i forhold til seksualitet i det daglige arbejde (84 %). Der er således en tendens til, at det mere målrettede arbejde med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet også smitter positivt af på det daglige fokus. Det taler for, at målrettede indsatser har en betydning for at trivsel i forhold til seksualitet bliver en del af den pædagogiske praksis.

TABEL 4: Fokus på børns seksualitet ift. om daginstitutionen arbejder målrettet

Målrettet arbejde med børns seksualitet				
Fokus på børns seksualitet	Ja (n=100)	Nej (n=206)	Ved ikke (n=20)	Total (n=326)
I høj grad	17,0 %	0,5 %	0,0 %	5,5 %
I nogen grad	67,0 %	28,2 %	45,0 %	41,1 %
I mindre grad	16,0 %	63,6 %	50,0 %	48,2 %
Slet ikke	0,0 %	6,3 %	0,0 %	4,0 %
Ved ikke	0,0 %	1,5 %	5,0 %	1,2 %

p-værdi <0,001 (højsignifikant statistisk forskel)

Tabel 4: Fokus på børns seksualitet i den daglige pædagogiske praksis set ift. om daginstitutionen arbejder målrettet med børns seksualitet.

Den pædagogiske læreplan

Den pædagogiske læreplan er en central ramme for det pædagogiske arbejde i daginstitutionerne. Det er i de pædagogiske læreplaner, at institutionen beskriver mål og eventuelle delmål de kompetencer og erfaringer den pædagogiske læringsproces skal give børn mulighed for at tilegne sig. De pædagogiske læreplaner skal desuden indeholde overvejelser om læringsmål, metoder og aktiviteter. Det er således relevant at spørge ind til, hvordan et tema som børns seksualitet indgår eller ikke indgår i de pædagogiske læreplaner.

76,4 % af lederne og pædagogerne angiver, at der i deres institutioner ikke indgår specifikke målsætninger omkring børns seksualitet i deres pædagogiske læreplaner (se tabel 5). Undersøgelsen viser således, at fremme af børns trivsel i forhold til seksualitet generelt set ikke er en del af de pædagogiske læreplaner i daginstitutioner. Der er en klar sammenhæng mellem at have specifikke målsætninger i institutionens pædagogiske læreplan og at arbejde målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet (se tabel 5). Undersøgelsen indikerer således, at den pædagogiske læreplan udgør en oplagt ramme for at få institutioner til at arbejde mere målrettet med at fremme af børns trivsel i forhold til seksualitet.

TABEL 5: målsætninger relateret til børns seksualitet ift. målrettet arbejde

Arbejder målrettet med børns seksualitet				
Har målsætninger relateret til børns seksualitet	Ja (n=90)	Nej (n=195)	Ved ikke (n=16)	Total (n=301)
Ja	33,3 %	8,7 %	18,8 %	16,6 %
Nej	57,8 %	85,6 %	68,8 %	76,4 %
Ved ikke	8,9 %	5,6 %	12,5 %	7,0 %

p-værdi <0,001 (højsignifikant statistisk forskel)

Tabel 5: Specifikke målsætninger relateret til børns seksualitet i daginstitutionens pædagogiske læreplan set ift. om daginstitutionen arbejder målrettet med børns seksualitet

Retningslinjer for personalet

I mange daginstitutioner er der indført forskellige retningslinjer vedrørende børns seksualitet. Disse retningslinjer har til formål at forebygge seksuelle overgreb mod børn og mistanke mod personalet. En kortlægning fra 2013 viser, at der i 58 % af alle medvirkende daginstitutioner er indført eksplicite personaleretningslinjer på området. Derudover har 64 % af institutionerne retningslinjer for børnenes adfærd (Leander, Munk og Larsen 2013). Kortlægningen fra 2013 viser også, at retningslinjerne i høj grad er formuleret som forbud og forskrifter for, hvad personalet og børnene ikke må foretage sig i institutionerne. De fleste deltagere i undersøgelsen fra 2013 udtrykker glæde over retningslinjerne, fordi de fungerer som et pejlemærke inden for et vanskeligt og ømtåleligt emne og giver tryghed for både personale og børn. Der er dog også i en stor del af besvarelserne indvendinger mod retningslinjerne.

Anden forskning har også peget på, at frygten for pædofili generelt er tiltagende i den danske offentlighed og i befolkningen gennem de seneste 20 år (Halgreen 1998; Bech 2002; 2005; Graugaard 2013; Landstrøm & Jeppesen 2015). Denne frygt er særdeles udtalt i og omkring de danske daginstitutioner (Leander, Munk og Larsen 2012), hvilket også understreges af en række sager fra medier de seneste år.²³⁴⁵ I en undersøgelse fra 2012 svarer ca. 60 % af voksne danskere, at de mener, at risikoen for at blive anklaget for pædofili er steget de seneste år. 56 % af kvinderne og 36 % af mændene svarer også, at de inden for de seneste år er blevet mere mistroiske over for andre voksnes omgang med børn (Leander, Munk og Larsen 2012). Mændene rapporterer selv at være bevidste om, at de mere potentielt står over for en anklage, mens kvinderne enten føler medlidenhed med mændene eller erkender en øget mistanke mod mænd (Leander, Munk & Larsen 2012; Tran, Lindbjerg & Garvold 2015; Geertsen 2015). Det konkluderes også, at mænd i højere grad rammes af mistanke om pædofili og ændrer adfærd over for børnene (Leander, Munk & Larsen 2012).

Udbredelsen af retningslinjer i daginstitutioner er således allerede forholdsvist veldokumenterede. Spørgsmål vedrørende retningslinjer i daginstitutioner er inddraget i denne undersøgelse for at undersøge, hvilken betydning de kan have for personalets opfattelse af, hvad børns seksualitet er, og hvordan der arbejdes med seksualitet i den pædagogiske praksis. Der er i denne undersøgelse både spurgt ind til retningslinjer, der angår personaler, og retningslinjer, der omhandler børns adfærd og leg.

I tråd med Leander, Munk og Larsens undersøgelse fra 2013 viser nærværende kortlægning, at retningslinjer, der har til formål at forebygge seksuelle overgreb på børn og mistanke mod det pædagogiske personale, er udbredte i danske daginstitutioner. Som det ses i tabel 6, angiver lidt mere end halvdelen af lederne og pædagogerne (52,2 %), at institutionen har retningslinjer på området. Der er ingen sammenhæng mellem det at have retningslinjer og at arbejde målrettet med børns seksualitet. Adspurgt om hvilken type retningslinjer, der er tale om, svarer 26,2 % af dem, at det er "forbud mod lukkede døre i institutionen", 5,8 % angiver, at "institutionen har særlige regler for de mandlige pædagoger", 4,1 % svarer, at der er "forbud mod, at pædagoger opholder sig i enerum med børn", og 2,9 % angiver, at der er "forbud mod, at mandlige pædagoger opholder sig i enerum med børn" (se tabel 7).⁶ Retningslinjerne er altså i høj grad negativt formulerede, som forbud og regler for, hvad personalet eller børn ikke må. Det kan have konsekvenser for både personalets

²Larsen, BUPL.dk, 2013 http://www.bupl.dk/loen_og_vilkaar/arbejdsmiljoe/psykisk_arbejdsmiljoe/paedofilifrygt/paedofilifrygt_nej_til_noegenhed_og_numselege?opendocument

³Astrup og Rabøl, Politiken 24.april 2016 <http://politiken.dk/indland/ECE3173958/daginstitutioner-har-faet-regler-om-beroering/>

⁴Tran, Garvold og Liberg, Pædagogisk Ekstrakt nr.8, 2015

⁵Nissen, DR.dk, 5.november 2014 <http://www.dr.dk/nyheder/indland/rene-blev-frifundet-paedofili-anklager-det-vil-foelge-mig-til-graven>

⁶De typer af retningslinjer, der er spurgt til i spørgeskemaet, er primært hentet fra Retningslinjeundersøgelse (Leander, Munk og Larsen 2013).

tryghed og muligheder for at varetage deres pædagogiske arbejde og børns muligheder for at udfolde sig kropsligt og undersøge deres krop og kropslig nysgerrighed i daginstitutionen. Behovet for at arbejde mere trivselsfremmende frem for med forbud, understreges i et uddybende svar fra en respondent: "Jeg synes vi af flere omgange har bragt emnet på bane, men det har mest af alt været i forbindelse med "pædofili", eller børns numselege. Det kunne være dejligt med noget dybdegående og noget for at fremme det "sunde"."

TABEL 6: Forebyggende retningslinjer ift. målrettet arbejde

Arbejder målrettet med børns seksualitet				
Har forebyggende retningslinjer	Ja (n=86)	Nej (n=191)	Ved ikke (n=16)	Total (n=293)
Ja	55,8 %	50,3 %	56,3 %	52,2 %
Nej	36,0 %	42,4 %	25,0 %	39,6 %
Ved ikke	8,1 %	7,3 %	18,8 %	8,2 %

p-værdi = 0,37 (ingen statistisk signifikant forskel)

Tabel 6: Retningslinjer for at forebygge seksuelle overgreb på børn og mistanke mod det pædagogiske personale ift. målrettet arbejde med børns seksualitet

TABEL 7: Oversigt over typen af forebyggende retningslinjer

Retningslinjer i daginstitutionen	Andel (n=172)
Forbud mod lukkede døre	26,2 %
Særlige regler for de mandlige pædagoger	5,8 %
Forbud mod, at pædagoger opholder sig i enerum med børn	4,1 %
Forbud mod at mandlige pædagoger opholder sig i enerum med børn	2,9 %
Forbud mod at have børn sidende på skødet	0,6 %
Forbud mod at børn knytter sig særligt til voksne	0,6 %
At man generelt undgår kropslig kontakt med børnene	0,6 %
Ved ikke	15,1 %
Andet	63,4 %

Tabel 7: Oversigt over forebyggende retningslinjer for seksuelle overgreb på børn og mistanke mod personale retningslinjer i daginstitutionerne. NB: kun besvarelser fra de, som har retningslinjer, derfor er der 165 manglende besvarelser

Under den åbne svarkategori *andet* fremkommer da også flere forskellige typer af retningslinjer og mere positive nuanceringer af, hvad retningslinjer har fokus på. Eksempelvis skriver en af respondenterne: "Vi har nedfældet hvor vigtigt det er at børn får kropskontakt kys og kram og at alle uanset køn har den samme kontakt med barnet." En ofte anvendt retningslinje er at undgå lukkede døre, når man er alene med et barn. I en del besvarelser fremhæves det, at retningslinjerne skaber åbenhed og gør det muligt at italesætte dilemmaer og handlingsmuligheder for personalet, og der lægges samtidig vægt på, at der i institutionerne ikke arbejdes med forbud, men i stedet for med retningslinjer og anvisninger (se tabel 8). Dette kan både tolkes som et forsvar for eksisterende retningslinjer, men også at retningslinjerne er vigtige, fordi de faktisk giver en ramme for at tale om seksualitet, som ellers forbliver usynligt. Det kan ligeledes tolkes som udtryk for, at personalet er kritisk over for de forbud, der er skabt omkring børnenes adfærd og personalets omgangsform med børnene, og at de derfor efterspørger en mere positiv tilgang til området.

TABEL 8: Andre forebyggende retningslinjer i daginstitutionen

Kategoriseret svar	Antal (n=115)
Undgå at lukke døren, når man er alene med et barn ved puslebord mm. (eller fortælle kollegaer om ærindet)	44
Åbenhed og italesættelse af dilemmaer og handlingsmuligheder for personalet, respekt for kollegaers grænser (ingen konkrete forbud, kun retningslinjer)	33
At personalet ikke kysser på mund med børnene	6
Vi har en ligestillingspolitik	6
Retningslinjer er ikke specificeret i svar	6
Børnenes bukser beholdes på under lege	5
Konkrete retningslinjer kun gældende for mænd	4
Kommunalt plan	3
Særlige retningslinjer for religiøse familier	2
Retningslinjer indeholder anbefalinger, ikke forbud	2
Konkret snak med børn om private steder på kroppen	1
Meget vigtigt med kropskontakt (kys og kram) uanset køn	1
Vi har børneattest fra alle i personalet	1
Forstår ikke spørgsmålet	1

Tabel 8: Respondenternes svar under kategorien "andet" til spørgsmålet om hvilke retningslinjer, institutionen arbejder efter. Svarene er kategoriseret.

Retningslinjer for børns adfærd og leg

"Vi leger altid med tøjet på." Sådan skriver en af respondenterne, når der i kortlægningen er spurgt specifikt ind til retningslinjer for børns seksuelle adfærd og leg i daginstitutionen. 41,7 % af lederne og pædagogerne angiver, at institutionen har retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege (Se tabel 9). Undersøgelsen viser en sammenhæng mellem det at have retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege og opfattelsen af, at man i institutionen arbejder målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet (se tabel 9). Dette indikerer, at der i daginstitutionerne er en tendens til at opfatte retningslinjer for børns seksuelle adfærd og leg som en måde at arbejde målrettet med børns trivsel på i forhold til seksualitet.

TABEL 9: Retningslinjer for børnenes seksuelle adfærd og lege ift. arbejde med børns seksualitet

Arbejder målrettet med trivsel ift. børns seksualitet				
Har retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege	Ja (n=84)	Nej (n=188)	Ved ikke (n=16)	Total (n=288)
Ja	58,3 %	34,0 %	43,8 %	41,7 %
Nej	41,7 %	63,3 %	50,0 %	56,3 %
Ved ikke	0 %	2,7 %	6,3 %	2,1 %

p-værdi = 0,002 (signifikant statistisk forskel)

Tabel 9: angivelse af om institutionen har retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege sat overfor om institutionen arbejdet målrettet med trivsel ift. børns seksuelle adfærd.

Undersøgelsen tegner også et billede af, hvilke typer af retningslinjer, som de adspurgte henregner som retningslinjer for børns seksuelle adfærd og leg. 55,6 % angiver, at der er forbud mod nøgenhed eller afklædthed, og 38,7 % angiver, at børnene ikke må lege doktorlege eller numselege. Omtrent en fjerdedel skriver, at børn skal gå afsides i forbindelse med seksuel adfærd eller lege, og en mindre andel (12,1 %) har angivet, at børn ikke må kysse hinanden på munden (se tabel 10).

TABEL 10: Retningslinjer i daginstitutionerne for børns seksuelle adfærd og lege

Retningslinjer	Andel (n=124)
Der er forbud mod nøgenhed eller afklædthed	55,6 %
Børnene må ikke lege doktorlege eller numselege	38,7 %
Børn skal gå afsides i forbindelse seksuel adfærd eller lege	24,2 %
Børn må ikke kysse hinanden på munden	12,1 %
Der er forbud mod tæt kropslig kontakt mellem børnene	0,8 %
Ved ikke	4,0 %
Andet	44,4 %

Tabel 10: Oversigt over retningslinjer i daginstitutionerne for børns seksuelle adfærd og lege. NB: 213 manglende besvarelser

I den åbne svarekategori *Andet* kommer det yderligere til udtryk, at nogle institutioner har retningslinjer, der definerer, at børn ikke må lege numselege med yngre børn og fokus på, at børn skal være ligeværdige i legen (se tabel 11). Som eksempel på en retningslinje i daginstitutionen, skriver en af respondenterne: "At børn i vores hus skal beholde bukser på i deres lege, og at det er jævnaldrende børn der har seksuelle lege sammen".

TABEL 11: Andre retningslinjer for børns seksualitet adfærd og lege

Kategoriseret svar	Antal (n=54)
Berøring af kønsorganer er ikke okay/ større børn må ikke lege numselege med yngre børn/ man må ikke putte ting op i hinanden/ børn skal være ligeværdige i legen	21
Man beholder undertøjet på, undtagen når man er på toilettet	15
Italesættelse af respekt for egne og andres grænser	7
Tager udgangspunkt i situationen og barnets individuelle behov	3
Ingen tis på legepladsen	1
Svømning hvor drenge og piger er sammen, hvilket giver naturligt forhold til nøgenhed	1
Børn må gerne [udvise seksuel adfærd og leg], dog er onani ikke accepteret	1
Vi har ingen forbud mod ovenstående	2
Børn guides i de opståede situationer	1
Vi er i gang med at færdiggøre handleplan	1
Se tidligere retningslinjer	1

Tabel 11: Respondenternes svar under kategorien "andet" til spørgsmålet om hvilke retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege, institutionen arbejder efter. Svarene er kategoriseret.

Arbejdet med børns seksualitet

En hovedudfordring for denne undersøgelse har været, at der foreligger forholdsvis stor usikkerhed om, hvad området "børns seksualitet" egentlig dækker over, og hvilke konkrete emner, temaer og indsatser, der kan siges at ligge inden for dette område. Det har både den indledende forundersøgelse og dialogen med målgruppen og interessenter vist. Det er også blevet synligt i de pilottest, der er blevet udført forud for selve undersøgelsen. På den baggrund er der i undersøgelsen valgt en åben tilgang til emnet "børns seksualitet", hvor der i spørgeskemaet er givet eksempler i forbindelse med spørgsmålene, og der er inkluderet mange åbne svarmuligheder, hvor respondenter kan formulere deres egne opfattelser og erfaringer. De mere konkrete temaer og indhold, der er spurgt ind i den pædagogiske praksis, er inspireret fra i sundheds- og seksualundervisningen i indskolingen (Folkeskoleloven), der har rod i en sundhedspædagogisk tradition (Jensen 2009; Simovska 2011) og en positiv, mangfoldighedsorienteret og normkritisk sexologi (fx Vildalen 2012; Graugaard 2013).

Ledere og pædagoger peger næsten alle på, at der i den pædagogiske praksis er fokus på at arbejde med at lade børnene sætte ord på følelser og have samtaler om kroppe og forskelligheder. Et tema som grænsesætning også er et område, der i høj grad er fokus på i den pædagogiske praksis. Omvendt angives der i langt mindre grad, at der i den pædagogiske praksis er fokus på at samtale om kønsroller og mangfoldighed, og at samtale om reproduktion og hvordan man kan få børn (se tabel 12). Noget tyder således på, at fagpersoner opfatter børns seksualitet som et område, hvor der arbejdes med at tale om følelser, kroppe og kroppens forskelligheder og om grænser og grænsesætninger. I den åbne svarkategori svarer enkelte respondenter, at der også arbejdes med børn i forbindelse med deres seksuelle lege og i forbindelse med kroppen arbejder nogle med massage og yoga.

TABEL 12: Arbejdsområder i den pædagogiske praksis ift. børns seksualitet

Arbejdsområde	Andel (n=294)
At sætte ord på følelser	96,9 %
At samtale om kroppe og forskelligheder	95,9 %
At arbejde med grænsesætning	91,8 %
At samtale om kønsroller og mangfoldighed	37,4 %
At samtale om reproduktion, og hvordan man kan få børn	26,9 %
Ved ikke	0,3 %
Andre	2,4 %

Hvis man ser nærmere på de metoder og redskaber, der anvendes i de ovenstående pædagogiske arbejdsområder, svarer de fleste ledere og pædagoger, at de benytter børnebøger, samtaler med børnene og/eller laver projekter og forløb med børnene (se tabel 13).

TABEL 13: Metoder i arbejdet med børns seksualitet

Arbejdsmetode	Ja	Nej	Ved ikke
Oplæsning fra børnebøger	93,9 %	5,1 %	1,0 %
Spil	54,8 %	37,1 %	8,2 %
Voksenorganiserede lege	67,0 %	27,1 %	5,8 %
Samtaler med børnene	98,0 %	1,0 %	1,0 %
Film	10,7 %	83,4 %	5,9 %
Teater	26,6 %	67,6 %	6,2 %
Apps	22,9 %	69,3 %	7,8 %
Projekter og forløb med børnene	72,4 %	26,2 %	1,7 %
Legetøj	60,6 %	34,9 %	4,5 %
Andet	20,1 %	43,7 %	36,2 %

De fysiske rammer for børns udfoldelser og udvikling

I undersøgelsen er der også spurgt ind til den fysiske indretning i institutionen i relation til børns kropslige udfoldelsesmuligheder og seksuelle adfærd og lege.

Størstedelen af ledere og pædagoger (73,8 %) vurderer, at den fysiske indretning i institutionen i høj grad eller nogen grad er med til at fremme børns kropslige udfoldelsesmuligheder og seksuelle udvikling. Det er kun 18,3 %, der vurderer, at den fysiske indretning i mindre grad eller slet ikke fremmer børns kropslige udfoldelsesmuligheder og seksuelle udvikling. Yderligere peger undersøgelsen på, at der er en sammenhæng mellem vurderingen af, hvorvidt institutionens fysiske indretning fremmer børns kropslige udfoldelsesmuligheder og seksuelle udvikling og angivelsen af om der i institutionen arbejdes målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet (se tabel 14).

TABEL 14: Vurdering af den fysiske indretnings virkning ift. målrettet arbejde

Målrettet arbejde med børns seksualitet				
	Ja (n=90)	Nej (n=195)	Ved ikke (n=16)	Total (n=301)
I høj grad	30,0 %	16,9 %	12,5 %	20,6 %
I nogen grad	56,7 %	50,3 %	68,8 %	53,2 %
I mindre grad	8,9 %	19,0 %	12,5 %	15,6 %
Slet ikke	1,1 %	3,6 %	0 %	2,7 %
Ved ikke	3,3 %	10,3 %	6,3 %	8,0 %

p-værdi <0,03 (signifikant statistisk forskel)

Tabel 14: Vurdering af den fysiske indretnings virkning til at fremme børns kropslige udfoldelsesmuligheder og udvikling af deres seksualitet sat over for om institutionen arbejder målrettet med børns seksualitet.

Der er afslutningsvis spurgt åbent til, hvordan ledere og pædagoger vurderer, at man kan skabe bedre fysiske rammer for at fremme børns udfoldelsesmuligheder i forhold til seksualitet. Her peger mange på, at det kan gøres ved at indrette rum, der sikrer børns privatliv/såkaldte voksenfrie rum eller indrettet læringsrum med billeder af kroppe/spejle/mulighed for motorisk udfoldelse. Eksempelvis skriver en respondent: "man kunne

evt. have et læringsmiljø, hvor der var mulighed for at få svar på spørgsmål omkring kroppen og dens funktioner (fx vha. billeder), så vidt muligt kan der være en voksen til at forklare mere dybdegående omkring kroppen osv. Dette vil forhåbentlig også skabe en bedre relation og tryghed fra børnenes side til de voksne.” Der er omvendt også andre, der mener, at der ikke er noget, der kan forbedres eller at der ikke skal indrettes rum til formålet (se tabel 15).

TABEL 15: Forbedring af fysisk indretning for at fremme børns udfoldelsesmuligheder ift. seksualitet

Kategoriseret svar	Antal (n=108)
Indrette rum, der sikrer børnenes privatliv/ voksenfrie rum	35
Læringsrum med vægbilleder af kroppen/ spejle/mulighed for motorisk udfoldelse	17
Behøver mere plads i institutionen	7
Kønsopdelte rum	3
Intet kan forbedres	24
Der skal ikke skabes fysisk indretning til børns seksualitet	3
Små børn skal ikke have udfoldelsesmuligheder for seksuel leg	2
Ved ikke	17
Andet	6

Tabel 15: Respondenternes svar til spørgsmålet om hvordan, de vurderer at den fysiske indretning for at fremme børns udfoldelsesmuligheder i forhold til seksualitet kunne forbedres. Svarene er kategoriseret.

Udfordringer i den pædagogiske praksis

Undersøgelsen viser, at mere end en tredjedel af ledere og pædagoger i høj eller i nogen grad oplever, at der i det daglige pædagogiske arbejde opstår dilemmaer relateret til børns seksualitet. Der er ikke fundet forskel på, i hvilken grad ledere og pædagoger oplever dilemmaer i den daglige pædagogiske praksis, som er relateret til børns seksualitet (se tabel 16)

Der ses en sammenhæng mellem det at arbejde målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet og at opleve dilemmaer, der relaterer sig til børns seksualitet i den daglige pædagogiske praksis. Dette kan tolkes som et udtryk for, at et målrettet fokus i institutioner på børns seksuelle trivsel i dagligdagen også synliggør de dilemmaer, der kan opstå omkring børns seksualitet (se tabel 16).

TABEL 16: Oplevede dilemmaer om børns seksualitet ift. målrettet arbejde

	Målrettet arbejde med børns seksualitet			
	Ja (n=93)	Nej (n=198)	Ved ikke (n=16)	Total (n=307)
I høj grad	7,5 %	2,0 %	0 %	3,6 %
I nogen grad	40,9 %	26,3 %	25,0 %	30,6 %
I mindre grad	41,9 %	61,1 %	56,3 %	55,0 %
Slet ikke	6,5 %	9,6 %	18,8 %	9,1 %
Ved ikke	3,2 %	1,0 %	0 %	1,6 %

p-værdi = 0,01 (signifikant statistisk forskel)

Tabel 16: Oplevelsen af dilemmaer i det daglige pædagogiske arbejde, der relaterer sig til børns seksualitet sat over for om institutionen arbejder målrettet med børns seksualitet.

Føler personalet sig fagligt klædt på?

Undersøgelsen viser, at kun 20,4 % i høj grad føler sig fagligt klædt på til at håndtere konkrete situationer omhandlende børns seksualitet, mens 64,5 % føler sig klædt på i nogen grad. En mindre andel giver udtryk for, at de i mindre grad eller slet ikke føler sig fagligt klædt på til at håndtere situationer, hvor børns seksualitet kommer til udtryk. Ledere og pædagoger har samme vurdering af dette spørgsmål. Der kan dog registreres en tendens til, at markant flere ledere i høj grad føler sig fagligt rustet sammenlignet med pædagoger, og omvendt er der en større andel af pædagoger (20,3 %) end ledere (11,5 %), som i mindre grad føler sig fagligt klædt rustet (Se tabel 17).

TABEL 17: Fagligt klædt på til at håndtere situationer omhandlende børns seksualitet

	Leder (n=183)	Pædagog (n=118)	Andet (n=6)	Total (n=307)
I høj grad	25,7 %	12,7 %	0 %	20,2 %
I nogen grad	61,7 %	66,9 %	100 %	64,5 %
I mindre grad	11,5 %	20,3 %	0 %	14,7 %
Slet ikke	0,5 %	0 %	0 %	0,3 %
Ved ikke	0,5 %	0 %	0 %	0,3 %

p-værdi = 0,06 (grænsende til statistisk signifikant forskel)

Materialer og redskaber til den pædagogiske praksis

Undersøgelsen viser helt overordnet, at der er behov for materialer eller redskaber, der kan understøtte daginstitutionernes arbejde med børns trivsel i relation til seksualitet. Omtrent tre fjerdedele af alle oplever i høj eller nogen grad, at der er behov for materialer eller redskaber til, hvordan man kan arbejde med børns seksualitet. Det er især pædagogerne (33,9 %), der i høj grad oplever et behov for materialer eller redskaber (se tabel 18). Det kan skyldes, at der også er flere pædagoger end ledere, som ikke føler sig ordentligt klædt på til arbejdsområdet, men behovet kan også skyldes, at de ønsker mere viden til arbejdet med børns seksualitet.

TABEL 18: Behov for materialer/redskaber til at arbejde med børns seksualitet

	Leder (n=183)	Pædagog (n=118)	Andet (n=6)	Total (n=307)
I høj grad	17,5 %	33,9 %	0 %	23,5 %
I nogen grad	55,2 %	44,1 %	16,7 %	50,2 %
I mindre grad	22,4 %	18,6 %	50 %	21,5 %
Slet ikke	3,8 %	2,5 %	16,7 %	3,6 %
Ved ikke	1,1 %	0,8 %	16,7 %	1,3 %

p-værdi <0,001 (statistisk højsignifikant forskel)

Når det kommer til, hvilken type af materiale eller redskab, som de efterlyser i det pædagogiske arbejde, så ses det, at det især er pædagogiske materialer (73 %), men også bøger og spil. Under den åbne svarkategori *Andet* angiver respondenterne hovedsageligt, at der er behov for materialer eller redskaber, som er målrettet forældre, og at der samles viden fra eksterne fagpersoner og gennem idekataloger (se tabel 19).

TABEL 19: Materialer/redskaber, der mangler i arbejdet med børns seksualitet

Materialer/redskaber	Andel (n=296)
Pædagogiske materialer	73,0 %
Bøger	36,5 %
Spil	35,8 %
Lege	24,0 %
Fysiske rammer (puderum/ legerum/ udendørsarealer)	6,8 %
Ved ikke	15,2 %
Andet	6,8 %

Der er i undersøgelsen også spurgt mere åbnet til, hvilke indsatser, der kan være med til at styrke arbejdet med at fremme børns trivsel hvad angår seksualitet. Ifølge ledere og pædagoger fremhæves det, at der er brug for evidensbaseret viden på området og et fagligt løft hos personalet for at kunne fremme børns trivsel på området. De anbefaler samtidig mere viden om og fokus på børns sanselighed, nydelse, krop og seksualitet. Det foreslås også, at ledelsen laver konkrete retningslinjer på området, og at kommunen har en fælles politik, hvad angår børns seksualitet. En tredje anbefaling, som i høj grad kommer til udtryk blandt lederne og pædagogerne er, at der er behov for mere information til forældre for dermed at aftabuisere og fremme dialogen om børns seksualitet mellem forældre og personale. (se tabel 20)

TABEL 20: Forslag til arbejde med fremme af børns trivsel og udvikling ift. seksualitet

Kategoriseret svar	Antal (n=139)
Mere viden og fokus på sanselighed, nydelse, krop og seksualitet hos børn	34
Konkrete retningslinjer fra ledelsen og mere materiale og fokus	25
Mere information til forældrene/aftabuisering og dialog	25
Evidensbaseret viden til personalet/ fagligt løft	15
Legetøj og bøger til børnene	12
Kommunen laver fælles politik på området	6
Hente hjælp fra ekspert	5
At der i det daglige arbejde tales med børnene om følelser og grænser	5
"Må godt" politik frem for forbudspolitik	3
At man ikke mistænkeliggør eller problematiserer seksualitet	2
Mere viden ift. tosprogede børn	1
Ligestilling mellem mænd og kvinder i institutionerne	1
Anna Louise Stevnhøjs litteratur	1
Ønsker ikke at give børn særlig fokus på seksualitet	2
Ved ikke	2

Tabel 20: Respondenternes forslag til, hvordan man i daginstitutioner i højere grad kunne fremme børns trivsel og udvikling i forhold til seksualitet. Svarene er kategoriseret.

Dialogen med forældre

Pædagoger og institutionslederes dialog og kontakt med forældre er vigtig for at sikre børns trivsel i daginstitutionen. De eksisterende danske undersøgelser peger dog på, at der kan være barrierer i forhold til at have en dialog med forældre, når det vedrører børns seksualitet (Stevnhøj & Gundelach 2011; Geertsen 2015). Det litteraturstudie, som Sex & Samfund foretog forud for denne undersøgelse, viser, at det vigtigt at spørge ind til fagpersonalets erfaringer og opfattelser af dialogen med forældre, når det relaterer sig til seksualitet.

På den baggrund er der i denne undersøgelse inddraget spørgsmål om, hvilke tendenser, der gør sig gældende i forhold til det pædagogiske personalets dialog med forældre og forældregrupper om børnenes kropslige og seksuelle udfoldelser og udvikling. Hvor ofte taler fagpersonalet med forældre om børnenes kropslighed og seksualitet? Hvilke udfordringer og dilemmaer oplever personalet i forhold til at tale med forældre om krop og seksualitet? Mangler der faglighed/viden og redskaber – hvilke? Disse spørgsmål vil blive belyst nedenfor.

Omfanget af dialog

"I de 3 år jeg har været leder her har jeg ikke haft en samtale med en forældre omkring dette emne." Sådan skriver en af lederne og understreger dermed en generel tendens i kortlægningen. Undersøgelsen viser nemlig, at emner som vedrører børns seksualitet ikke er noget, der ofte tages op i dialogen med forældre. I undersøgelsen svarer mere end halvdelen af lederne og pædagogerne angiver (61,0 %), at de sjældent eller aldrig taler med forældre om emner, som vedrører børns seksualitet. 34 % angiver, at de jævnligt taler med forældre om børns seksualitet (se tabel 21). Der er ikke fundet nogen statistisk signifikant forskel mellem ledere og pædagogers angivelse af, hvor ofte de taler med forældre om børns seksualitet, men der ses alligevel en tendens til, at ledere gør det oftere end pædagoger.

TABEL 21: Omfanget af dialog med forældre om børns seksualitet

	Leder (n=178)	Pædagog (n=116)	Andet (n=6)	Total (n=300)
Meget ofte	1,1 %	0 %	0 %	0,7 %
Ofte	3,4 %	1,7 %	0 %	2,7 %
Jævnligt	37,1 %	30,2 %	16,7 %	34,0 %
Sjældent	57,9 %	65,5 %	66,7 %	61,0 %
Aldrig	0,6 %	2,6 %	16,7 %	1,7 %
Ved ikke	0 %	0 %	0 %	0 %

p-værdi = 0,07 (grænsende til statistisk signifikant forskel)

I tabel 22 ses, at det ser ud til, at der er sammenhæng mellem det at institutionen arbejder målrettet med at fremme børns trivsel i forhold til seksualitet, og hvor ofte personalet taler med forældre om emner, der vedrører børns seksualitet. Igen tyder det på, at en målrettet ramme for arbejdet med trivsel i forhold til seksualitet også påvirker i dialogen med forældrene til børnene i daginstitutionerne.

TABEL 22: Omfanget af dialog med forældre om børns seksualitet ift. målrettet arbejde

Målrettet arbejde med børns seksualitet				
	Ja (n=89)	Nej (n=195)	Ved ikke (n=16)	Total (n=300)
Meget ofte	2,2 %	0 %	0 %	0,7 %
Ofte	7,9 %	0,5 %	0 %	2,7 %
Jævnligt	61,8 %	22,6 %	18,8 %	34,0 %
Sjældent	25,8 %	75,4 %	81,3 %	61,0 %
Aldrig	2,2 %	1,5 %	0 %	1,7 %
Ved ikke	0 %	0 %	0 %	0 %

p-værdi <0,001 (statistisk højsignifikant forskel)

Tabel 22: Omfanget af dialog med forældrene (frekvensen) om børns seksualitet set ift. om institutionen arbejder målrettet med børns seksualitet.

Hvornår taler man om børns seksualitet?

Undersøgelsen tegner et forholdsvis tydeligt billede af, at det i langt de fleste tilfælde er konkrete sager eller bekymringer (91,8 %) vedrørende børns eller personales adfærd, som giver anledning til at tale med forældre om børns seksualitet. Samtidig angiver lidt mere end halvdelen af ledere og pædagoger (53,7 %), at samtalerne med forældre om børns seksualitet opstår i forbindelse med daglige samtaler om børnenes trivsel. En del peger også på, at emnet tages op på forældremøder, mens det sjældent tages op ved særlige temadage (se tabel 23).

TABEL 23: Anledning, hvor personalet taler med forældre om børns seksualitet

Anledning	Andel (n=294)
Ved konkrete sager eller bekymringer	91,8 %
Ved hverdagslige samtaler om børnenes trivsel	53,7 %
Ved forældremøder	22,1 %
Ved særlige temadage	7,1 %
Ved ikke	1,0 %
Andet	3,1 %

Udfordringer i dialogen

Børns seksualitet kan, som allerede omtalt, for mange være et uvant og følsomt emne, hvor der mangler et trygt, fælles sprog, for som en af respondenterne skriver: "jeg oplever, at forældrene har svært ved at tale om emnet og forbinder det med stort tabu."

Denne undersøgelse bekræfter billedet af, at forholdsvis mange ledere og pædagoger oplever, at emnet kan være svært at tale med forældrene om. Knap to tredjedele af respondenterne oplever, at der i høj eller nogen grad kan opstå udfordringer i dialogen med forældre, når den handler om børns seksualitet. I denne sammenhæng kan der ikke påvises en forskel på ledere og pædagogers oplevelse af udfordringer i dialogen, men der ses dog en tendens til, at pædagoger lidt oftere oplever udfordringer (se tabel 24).

TABEL 24: Udfordringer i dialogen med forældre om børns seksualitet

	Leder (n=178)	Pædagog (n=114)	Andet (n=6)	Total (n=298)
I høj grad	8,4 %	14,0 %	0 %	10,4 %
I nogen grad	52,2 %	55,3 %	33,3 %	53,0 %
I mindre grad	33,1 %	27,2 %	50,0 %	31,2 %
Slet ikke	5,1 %	2,6 %	16,7 %	4,4 %
Ved ikke	1,1 %	0,9 %	0 %	1,0 %

p-værdi = 0,44 (ingen statistisk signifikant forskel)

For at undersøge dialogen med forældre nærmere er der i undersøgelsen også spurgt ind til, hvilke typer af udfordringer, personalet konkret oplever. En stor del af respondenterne (75,9 %) angiver, at der opstår udfordringer, fordi forældre mangler viden om børns seksualitet. I forlængelse heraf skriver én af respondenterne, at han/hun *"Oplever at forældre opfatter børns seksualitet ligesom deres egen."* Nærliggende, angiver knap halvdelen også, at det er svært at tale med forældrene, fordi der mangler et sprog for børns seksualitet. Desuden angiver 37,9 %, at udfordringer bunder i at være bange for at overskride forældrenes grænser i dialogen. Ledere og pædagoger uddyber udfordringerne i dialogen med ord som "forældres blufærdighed", tabu, skam, bekymring, vrede og mistænksomhed (se tabel 25 og 26). Det kommer derudover også til udtryk, at dialogen kan være særligt udfordrende i relation til minoritetsetniske forældre: *"Vi har en stor andel af tokulturelle forældre og en stor andel af disse har en meget anderledes opfattelse af emnet end flertallet af øvrige forældre. Det kan være en svær balancegang mellem egen faglighed og respekt for forældrenes kulturelle syn, samt børnenes udvikling og naturlige nysgerrighed."*

TABEL 25: Typer af udfordringer i dialogen med forældre

Anledning	Andel (n=282)
Forældre mangler viden om børns seksualitet	75,9 %
Der mangler et sprog for børns seksualitet	46,8 %
Jeg er bange for at overskride forældres grænser i dialogen	37,9 %
Jeg mangler viden om børns seksualitet	23,8 %
Jeg bekymrer mig om forældres mistænksomhed	23,0 %
Jeg oplever at være usikker i dialogen	12,8 %
Jeg er bange for at overskride barnets grænser i dialogen	12,1 %
Emnet kan være pinligt	11,7 %
Jeg må gå på kompromis med min faglighed i mødet med forældre	10,6 %
Jeg er bange for at overskride mine egne grænser i dialogen	6,0 %
Ved ikke	3,9 %
Andet	9,2 %

TABEL 26: Uddybning af typer af udfordringer i dialogen med forældre

Kategoriseret svar	Antal (n=84)
Forældres manglende viden	34
Forældres blufærdighed/ tabu/ forskrækkelse/ skam/ bekymring/ vrede/ mistænksomhed	12
Manglende sprog for børns seksualitet	7
Minoritetsetniske forældre	6
Forældre accepterer ikke børns seksualitet/ ønsker forbud	4
Egen oplevelse af manglende viden	4
Undgå unødigt problematisering	3
Overskridelse af forældres grænser	3
Oplever ikke udfordringer	2
Ved ikke	1
Andet	7

Tabel 26: Respondenternes uddybning til svarene i tabel 5 omkring typen af udfordringer, de oplever i dialogen med forældre omkring børns seksualitet. Svarene er kategoriseret.

Klædt på til at tage snakken?

Da vi tidligere har set, at børns seksualitet kan være udfordrende at tale med forældre om, så er det også relevant at se på, om personalet føler sig fagligt klædt på til at tage dialogen. I undersøgelsen er det mere end tre fjerdedele af respondenterne, som angiver, at de i nogen eller høj grad føler sig fagligt klædt på til at tale med forældre om børns seksualitet. Modsvarende er det 20 %, som kun i mindre grad føler sig fagligt klædt på til at tage snakken (se tabel 27).

Undersøgelsen viser også, at ledere og pædagoger har en forskellig oplevelse af, om de føler sig fagligt klædt på. Kun få pædagoger (7 %) føler sig i høj grad fagligt klædt på til dialogen med forældre, hvor dette gælder for 22 % af alle lederne. Der er modsvarende også flere pædagoger end ledere, som kun i mindre grad føler sig fagligt klædt på (se tabel 27). Som vi også så det i forhold til omfanget af dialog, så ses det også her, at det at arbejde målrettet med børns seksualitet kan gøre, at pædagogerne føler sig bedre rustet til at tale med forældrene om børns seksualitet (se tabel 28).

TABEL 27: Fagligt klædt på til at indgå i dialog med forældre om børns seksualitet

	Leder (n=178)	Pædagog (n=114)	Andet (n=6)	Total (n=298)
I høj grad	22,5 %	7,0 %	16,7 %	16,4 %
I nogen grad	61,8 %	62,3 %	66,7 %	62,1 %
I mindre grad	15,7 %	27,2 %	16,7 %	20,1 %
Slet ikke	0 %	2,6 %	0 %	1,0 %
Ved ikke	0 %	0,9 %	0 %	0,3 %

p-værdi = 0,01 (statistisk signifikant forskel)

TABEL 28: Fagligt klædt på til at indgå i dialog med forældre om børns seksualitet ift. målrettet arbejde

Målrettet arbejde med børns seksualitet				
	Ja (n=88)	Nej (n=194)	Ved ikke (n=16)	Total (n=298)
I høj grad	29,5 %	10,8 %	12,5 %	16,4 %
I nogen grad	56,8 %	64,4 %	62,5 %	62,1 %
I mindre grad	11,4 %	23,7 %	25,0 %	20,1 %
Slet ikke	1,1 %	1,0 %	0 %	1,0 %
Ved ikke	1,1 %	0 %	0 %	0,3 %

p-værdi = 0,01 (statistisk signifikant forskel)

Tabel 28: Graden af hvordan man føler sig fagligt klædt på til at indgå i dialog med forældre om børns seksualitet sat over for om institutionen arbejder målrettet med børns seksualitet.

Materialer og redskaber til dialogen med forældre

"Jeg oplever en interesse fra forældre og personale om, at de gerne vil have hjælp til, at blive bedre til at forstå og tale om børns seksualitet."

Der er i undersøgelsen også spurgt til de behov, det pædagogiske personale og ledere kan have i forhold til at tage dialogen om børns seksualitet med forældre. 75 % af alle angiver, at der i nogen eller høj grad er behov for materialer eller redskaber til at håndtere dialogen med forældre om børns seksualitet. Det fremgår, at det i højere grad er pædagoger, som efterlyser materialer og redskaber. Det kan tænkes at hænge sammen med, at det også i højere grad er pædagogerne, som føler sig mindre fagligt rustet til dialogen med forældre (se tabel 29).

TABEL 29: Behov for materialer/redskaber til indgå i dialog med forældre om børns seksualitet

	Leder (n=176)	Pædagog (n=113)	Andet (n=6)	Total (n=295)
I høj grad	25,0 %	36,3 %	16,7 %	29,2 %
I nogen grad	46,0 %	46,0 %	33,3 %	45,8 %
I mindre grad	22,7 %	12,4 %	16,7 %	18,6 %
Slet ikke	5,7 %	3,5 %	33,3 %	5,4 %
Ved ikke	0,6 %	1,8 %	0 %	1,0 %

p-værdi = 0,02 (statistisk signifikant forskel)

Når der spørges til, hvilke typer af materialer og redskaber, der efterlyses, så peger deltagerne i undersøgelsen især på behovet for informationsmateriale målrettet forældregruppen (88,8 %). En af respondenterne skriver fx, at *"Jeg oplever at det materiale der findes er for umoderne"*. Over halvdelen efterlyser også konkrete redskaber til at indgå i dialogen (se tabel 30). I de åbne svarkategorier understreges det endvidere, at materialet gerne må indeholde konkrete eksempler samt være oversat til flere sprog, så de er målrettet minoritetsetniske forældre.

TABEL 30: Materialer/redskaber, der mangler for at indgå i dialog med forældre

Materialer/redskaber	Andel (n=278)
Informationsmateriale eller folder til forældre	88,8 %
Redskaber til dialoger med forældre	58,6 %
Temadage for forældre	21,6 %
Ved ikke	5,4 %
Andet	3,2 %

Samarbejdet mellem kolleger

Det pædagogiske personales dialog og samarbejde med hinanden er relevant til at sikre gode rammer omkring den pædagogiske praksis i forhold til at styrke børns trivsel i relation til krop og seksualitet. Det har derfor også været et mål med undersøgelsen at belyse, hvordan ledere og pædagoger oplever samarbejdet med deres kolleger når det gælder et tema som børns seksualitet.

I nedenstående afsnit vil det derfor blive belyst, hvilke tendenser, der gør sig gældende i forhold til det kollegiale samarbejde omkring det at håndtere situationer om krop og seksualitet med børn og forældre. Herunder vil det blive belyst, hvilke udfordringer det pædagogiske personale oplever i relation til krop og seksualitet, og om de mangler faglighed/viden og redskaber.

Vurdering af samarbejdet

Undersøgelsen tegner et billede af, at ledere og pædagoger generelt er tilfredse med samarbejdet mellem kolleger, når det handler om den pædagogiske praksis i forhold til børns seksualitet (90,5 %). 43 % af alle angiver, at de i høj grad er tilfredse med samarbejdet mellem kolleger om den pædagogiske praksis i forhold til børns seksualitet, mens 48 % angiver, at de "i nogen grad" er tilfredse. Der er ikke påvist nogen forskel på ledere og pædagogers tilfredshed med samarbejdet (se tabel 31).

TABEL 31: Tilfredshed med kollegialt samarbejde relateret til børns seksualitet

	Leder (n=175)	Pædagog (n=113)	Andet (n=6)	Total (n=294)
I høj grad	45,7 %	38,1 %	50,0 %	42,9 %
I nogen grad	48,0 %	47,8 %	33,3 %	47,6 %
I mindre grad	4,0 %	6,2 %	16,7 %	5,1 %
Slet ikke	0,0 %	0,9 %	0 %	0,3 %
Ved ikke	2,3 %	7,1 %	0 %	4,1 %

p-værdi = 0,32 (ingen statistisk signifikant forskel)

Udfordringer i samarbejdet

Den overvejende tilfredshed med det kollegiale samarbejde afspejles i, at størstedelen af ledere og pædagoger (72,8 %) kun i mindre grad eller slet ikke oplever, at der kan opstå udfordringer i samarbejdet mellem kolleger omkring børns seksualitet. Undersøgelsen viser en sammenhæng mellem oplevelsen af udfordringer i samarbejdet om børns seksualitet og typen af stilling. Tabel 32 neden for viser, at der er en væsentlig større andel af ledere end pædagoger, som oplever, at der i høj eller i nogen grad kan opstå udfordringer i samarbejdet.

TABEL 32: Udfordringer i kollegialt samarbejde relateret til børns seksualitet

	Leder (n=175)	Pædagog (n=113)	Andet (n=6)	Total (n=294)
I høj grad	2,3 %	0 %	0 %	1,4 %
I nogen grad	27,4 %	16,8 %	33,3 %	23,5 %
I mindre grad	46,9 %	35,4 %	50,0 %	42,5 %
Slet ikke	20,6 %	46,0 %	16,7 %	30,3 %
Ved ikke	2,9 %	1,8 %	0 %	2,4 %

p-værdi <0,001 (statistisk højsignifikant forskel)

Selv om mange ledere og pædagoger kun i mindre grad oplever udfordringer i samarbejdet mellem kolleger, viser undersøgelsen, at de udfordringer, der nogen gange opstår, ofte skyldes, at der mangler et sprog for børns seksualitet, og/eller at der mangler viden om emnet (se tabel 33). Fx skriver en af respondenterne: *"Jeg oplever mange private holdninger, der ikke er faglig begrundelse bag."* Dette uddybes med, at man kan være bange for en overreaktion, at man er konfliktsky, eller at emnet er tabubelagt, som når en af respondenterne fx skriver: *"Jeg har oplevet konfliktsky medarbejdere fra egen forvaltning som jeg synes ikke fik håndteret forskellige episoder så heldigt og med respekt for både børn og ansatte kritik af forvaltning."* Samtidig er der en mindre andel, som angiver, at udfordringerne i samarbejdet skyldes manglende fokus på området. Der er dog også knap 24 %, som oplever, at udfordringen i samarbejdet skyldes bekymring om overgreb (se tabel 34). Under svarkategorien *Andet* forklares udfordringerne ved, at der er forskellige grænser, holdning og erfaringer blandt personalet, når det handler om børns seksualitet.

Tabel 33: Udfordringer i kollegialt samarbejdet om børns seksualitet

Udfordring	Andel (n=205)
Der mangler et sprog for børns seksualitet	50,2 %
Der mangler viden om børns seksualitet	48,8 %
Der mangler fokus på dette område fra kommune/forvaltning	28,8 %
Der er bekymring om overgreb	23,9 %
Jeg oplever at være usikker i samarbejdet om børns seksualitet	14,6 %
Jeg er bange for at overskride kollegers grænser	12,2 %
Jeg er bange for at overskride barnets grænser	10,7 %
Emnet kan være pinligt	6,8 %
Jeg bekymrer mig om kollegers mistænksomhed	3,9 %
Jeg er bange for at overskride mine egne grænser	3,4 %
Ved ikke	9,8 %
Andet	12,7 %

TABEL 34: Uddybning af udfordringerne i samarbejdet med kolleger

Kategoriseret svar	Antal (n=38)
Manglende viden/belysning/sprog om børns seksualitet vedr. Emnet	13
Overreaktion/tabubelagt emne/konfliktsky	10
Der er forskellige holdninger til emnet blandt kollegaerne	5
Bekymring for at blive misforstået	3
Intet fokus på emnet	2
Kultur og sprog	2
I tvivl om, hvad der forventes	1
Oplever ingen af udsagnene	2

Tabel 34: Respondenternes uddybning af de angivne udfordringer i tabel 3 omkring hvilke udfordringer, de oplever i samarbejdet med kolleger relateret til børns seksualitet. Svarene er kategoriseret.

Materialer og redskaber til samarbejdet mellem kollegaer

"Jeg oplever at der mangler et sprog ind i en pædagogisk kontekst. Kunne man evt. forestille sig et læreplans-tema der hed: børns kropsbevidsthed, følelser og seksualitet?"

Til trods for, at respondenterne overordnet set er tilfredse med det kollegiale samarbejde på området, oplever over halvdelen af de adspurgte pædagoger og ledere, at der i høj eller nogen grad er behov for materialer og redskaber til samarbejdet med kolleger om børns seksualitet (se tabel 35). Der er ikke fundet nogen forskel mellem ledere og pædagogers oplevelse af behovet.

TABEL 35: Behov for materialer/redskaber til samarbejde m. kolleger relateret til børns seksualitet

	Leder (n=175)	Pædagog (n=113)	Andet (n=6)	Total (n=294)
I høj grad	16,0 %	16,8 %	0,0 %	16,0 %
I nogen grad	45,1 %	40,7 %	33,3 %	43,2 %
I mindre grad	28,6 %	27,4 %	66,7 %	28,9 %
Slet ikke	8,0 %	13,3 %	0,0 %	9,9 %
Ved ikke	2,3 %	1,8 %	0,0 %	2,0 %

p-værdi = 0,51 (ingen statistisk signifikant forskel)

Når der spørges ind til, hvilke materialer eller redskaber, de kunne have brug for i det pædagogiske samarbejde, svarer omkring to tredjedele af lederne og pædagogerne, at der er behov for informationsmateriale og generel viden på området, og mere end halvdelen angiver også, at der er behov for materialer, som giver konkrete redskaber til dialogen (se tabel 36). Dette specificeres ved, at der særligt efterlyses tema- og kursusdage og debat i institutionen. Det fremgår også, at der generelt er brug for en tydeliggørelse af børns seksualitet i den pædagogiske læreplan og mere fokus på området på et kommunalt plan.

Tabel 36: Materialer/redskaber, der mangler til kollegialt samarbejdet om børns seksualitet

Materialer/redskaber	Andel (n=265)
Informationsmateriale og viden på området	66,8 %
Konkrete redskaber til dialog om børns seksualitet	58,9 %
Tydeliggørelse af området i institutionens pædagogiske læreplan, vejledninger og målsætninger	40,8 %
Et større fokus på dette område fra kommune/forvaltning	30,6 %
Temadage/-møder i personalegruppen	30,2 %
Andet	8,3 %

4. Opsummering af kortlægningens hovedresultater

Formålet med denne kortlægning har været at undersøge, hvordan børns seksualitet i den daglige pædagogiske praksis håndteres i danske børnehaver, og hvordan der arbejdes med børns trivsel og udvikling i relation til krop og seksualitet. Dette er blevet undersøgt gennem en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse blandt ledere og pædagoger fra et nationalt udsnit af alle landets daginstitutioner på børnehavområdet (3-6 år). Fra hver deltagende institution er én leder og én pædagog blevet bedt om at udfylde et onlinespørgeskema. Svarprocenten har været på 40 %, hvilket giver i alt 337 besvarelser, primært fra kommunale aldersintegreret institutioner (56,7 %) og kommunale børnehaver (32,6 %).

Fokus på børns seksualitet bliver i mange institutioner løftet i den daglige pædagogiske praksis af både ledere og pædagoger. Denne undersøgelse peger dog på, at der ikke bliver arbejdet målrettet med området i landets daginstitutioner, lige som der heller ikke i størstedelen af de pædagogiske læreplaner indgår målsætninger omkring børns seksualitet. Det på trods af, at denne kortlægning viser, at det at arbejde målrettet med børns seksualitet fremmer fokus på området i den daglige praksis, og at det kan styrke dialogen med forældre og kolleger. Endvidere er der fundet en sammenhæng mellem det at arbejde målrettet med børns seksualitet og at have fysiske rammer, der fremmer børns trivsel i relation til dette i form af fx voksenfrie rum og rum med billeder af kroppen, spejle mv. Det fremkommer endvidere, at mange af de retningslinjer, som findes på området er formuleret som forbud og regler for at beskytte personalet mod mistanke og børnene mod overgreb, men også for at regulere børnenes seksuelle adfærd og leg i form af bl.a. forbud mod nøgenhed, doktor- og numselege og kys.

Kortlægningen viser også, at personalet kun sjældent eller aldrig taler med forældre om børns seksualitet, og hvis de gør, sker det oftest i forbindelse med en konkret opstået situation eller bekymring. Personalet oplever i en del tilfælde, at der kan opstå udfordringer i dialogen med forældrene, til dels fordi forældrene mangler viden på området, og at emnet er tabubelagt, men også fordi der mangler et fælles sprog omkring emnet. Det tydeliggøres endvidere, at personalet er bange for at overskride forældrenes grænse, særligt når det gælder forældre til minoritetsetniske børn.

Både ledere og pædagoger angiver overordnet, at de føler sig nogenlunde klædt på fagligt til at håndtere børns seksualitet i praksis og til at indgå i dialog med forældre. Der er dog også en mindre gruppe, som ikke føler sig ordentligt rustet, og særligt blandt pædagogerne er det op mod 27%, som ikke føler sig fagligt klædt på til at indgå i dialog med forældrene. En del efterlyser da også mere viden på området i form af forskellige materialer og redskaber til dels den pædagogiske praksis og samarbejdet med kolleger, og dels til, hvordan man indgår i dialog med forældrene. Særligt til dialogen med forældre forekommer også et behov for informationsmaterialer og foldere målrettet forældre. Der efterlyses ligeledes en tydeliggørelse af børns seksualitet i den pædagogiske læreplan og mere fokus på området på et kommunalt plan.

Lederne og pædagogerne angiver i størstedelen af alle tilfælde også en høj grad af tilfredshed med samarbejdet med kolleger omkring den pædagogiske praksis i relation til børns seksualitet. Når der alligevel er udfordringer, så opleves de oftest af lederne. Udfordringer begrundes ofte med manglende viden/sprog for børns seksualitet, bekymring om overgreb eller at emnet er tabubelagt.

En vigtig hovedpointe er, at der er usikkerhed om, hvad emnet "børns seksualitet" konkret dækker over, når vi har spurgt ind til det i undersøgelsen. Det afspejles også ved, at mange pædagoger angiver at "mangle et sprog" for børns seksualitet i dialogen med forældre og kolleger. De fleste mener dog, at de har fokus på seksualitet, når de taler med børnene om følelser, kroppe og kroppens forskelligheder, grænsesætning, eller når de forholder sig til børns seksuelle lege.

Sex & Samfund har på baggrund af denne undersøgelse udarbejdet en række anbefalinger for området for at styrke et rettighedsbaseret, positivt og normkritisk blik på børns seksualitet og fremme børns trivsel i relation til seksualitet i daginstitutionerne. Anbefalingerne er skrevet ind i sammenfatning af hovedresultaterne, som findes forrest i denne rapport.

Litteraturliste

- Astrup og Rabøl (24.april 2016): "Daginstitutioner har fået regler om berøring", Politiken <http://politiken.dk/indland/ECE3173958/daginstitutioner-har-faaet-regler-om-beroering/>
- Bech, H. (2002): "Det onde i Danmark". Dansk Sociologi, 13, nr 3: 49-74.
- Bech, H. (2005): "Ude og hjemme, vold og magt", i Bech, H: *Kvinder og mænd*. Hans Reitzels Forlag
- Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling (2015): *Bekendtgørelse af lov om folkeskolen*. LBK nr 747 af 20/06/2016 <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=182008>
- Geertsen, T. G. (2015): "Små børns seksualitet i et sundhedsfremmeperspektiv – en kvalitativ undersøgelse". Masterafhandling. Masteruddannelsen i Sexologi, Aalborg Universitet.
- Graugaard, C. (2013): "Barnets byrde: betragtninger om børnesexualitet før og nu". Kritik, 46, nr. 209: 62-71
- Jensen, B.B. (2009): "Et sundhedspædagogisk perspektiv på sundhedsfremme og forebyggelse", i: Carlsson, M. Simovska, V. & Jensen, B.B. (red.) *Sundhedspædagogik og sundhedsfremme. Teori, forskning og praksis*. København: Aarhus Universitetsforlag, p. 11-27:
- Kommunerne og Regionernes Løndatakontor (maj 2016): "Ligestillingsstatistikken", eget udtræk
- Landstrøm, E. K. & S. O. H. Jeppesen (2015): *Når intimitet bliver farlig*. Kandidatspeciale. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Larsen, J. H. (1. september 2013): "Pædofilifrygt: Nej til nøgenhed og numselege", BUPL http://www.bupl.dk/loen_og_vilkaar/arbejdsmiljoe/psykisk_arbejdsmiljoe/paedofilifrygt/paedofilifrygt_nej_til_noegenhed_og_numselege?opendocument
- Leander, E-M. B., K.P Munk & P. L. Larsen (2013): "Retningslinjeundersøgelsen 2012 – en undersøgelse af retningslinjer til forebyggelse af dels seksuelle overgreb på børn, dels uberettiget mistanke mod personalet om seksuelle overgreb på børn i danske daginstitutioner og SFO'er" Rapport af forskningsgruppen Paradox, Aarhus Universitet
- Leander, E-M. B., K.P Munk, P. L. Larsen & K. Sørensen (2012): "Spørgeskemaundersøgelse 2010: Mistanke om pædofili og frygt for pædofilianklage i dagsinstitutioner og befolkning", Rapport af forskningsgruppen Paradox, Aarhus Universitet
- Nissen, M. (5. november 2014): "René blev frifundet for pædofili-anklager: Det vil følge mig til graven", DR.dk <http://www.dr.dk/nyheder/indland/rene-blev-frifundet-paedofili-anklager-det-vil-foelge-mig-til-graven>
- Simovska, V. (2011): "Læring gennem InterAktion. Et sociokulturelt perspektiv på handlekompetence" i Blume Dahl, K.K. m.fl. (red.). "Essays om dannelse, didaktik og handlekompetence – inspireret af Karsten Schnack". København: DPU, Århus Universitetsskole
- Stevnhøj, A. L. & Gundelach, S. (2011): *Doktorleg i børnehaven – Kortlægning af børnehavebørns seksuelle leg og adfærd samt samarbejdet med forældre*. UdviklingsForum.
- Tran, Garvold og Liberg (2015): Pædagogisk Ekstrakt nr.8
- Tran, M.L.E, Lindbjerg, R.H. & Garvold, C.R (2015): "Den bange pædagog". Bacheloropgave. VIA UC Pædagoguddannelsen vej1. Peter Sabroe.
- Vildalen, S. (2014): *Seksualitetens betydning for udvikling og relasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.